

TEMA 5:

OS REINOS CRISTIÁNS PENINSULARES NA IDADE MEDIA.

ÍNDICE

AP. 1.- INTRODUCCIÓN.

AP. 2.- OS PRIMEIROS NÚCLEOS DE RESISTENCIA

AP. 3.- A FORMACIÓN DAS COROAS DE CASTELA E ARAGÓN.

AP. 4.- O AVANCE SOBRE AS TERRAS
CONSUQISTADAS. FASES.

AP. 5.- A REPOBOACIÓN DAS TERRAS
CONQUISTADAS.

AP. 6.- ORGANIZACIÓN POLÍTICA E ECONÓMICA
NAS COROAS DE CASTELA E ARAGÓN

APARTADO 1: INTRODUCCIÓN.

A Idade Media na península caracterizouse pola dous feitos interrelacionados: a conquista musulmán que dou lugar á creación de Al-Ándalus e a posterior expansión dos cristiáns ata recuperar a totalidade do territorio peninsular.

Este foi un longo proceso que durou case 800 anos, que van dende o ano 722 en que tivo lugar a batalla de Covadonga ata o 1492 en que se expulsa definitivamente aos musulmáns tras a conquista do Reino Nazarí de Granada.

Neste proceso destaca a desaparición do reino visigodo **trala conquista musulmán. Pouco a pouco, aparecen pequenos reinos e condados, que créndose herdeiros do antigo reino visigodo, séntense co dereito e a obriga de recuperar o territorio e inician o seu avance cara o sur.** Das relacións entre estes reinos e condados van ir configurándose os grandes reinos peninsulares, que no final da Idade Media serán tres: o reino de Portugal, a Coroa de Castela e a Coroa de Aragón.

En determinado momentos e baixo certos reinados, as ansias de expulsar aos musulmáns foi tomado polos cristiáns como unha cruzada ao estilo da que se levaban a cabo en Terras Santa. Así en determinados momentos, como durante a **batalla de Navas de Tolosa**, todos os reinos peninsulares daquel momento (coroa de Aragón, reino de Castela, reino de León e reino de Portugal) xuntaron as súas tropas para saír vitoriosos desa batalla decisiva.

Pola súa parte, as terras de Galicia non chegaron a configurarse como reino con entidade propia, aínda que si o conseguiu nalgún momento. **Dous aspectos nos que Galicia se sentiu protagonista da historia medieval** peninsular teñen que ver:

- Co **descubrimento do sepulcro do apóstolo Santiago** no ano 813, que permitiu á cidade converterse nunha das capitais da cristiandade.
- Coa **revolta dos irmandiños (1467-1469)**, na que, por vez primeira en Europa, os desfavorecidos (campesiñado) decide rebelarse contra o poder dos nobres para protestar polos seus abusos.

APARTADO 2: OS PRIMEIROS NÚCLEOS DE RESISTENCIA.

Tras a invasión musulmán e o seu avance cara o norte, **algúns nobres visigodos escaparon cara o norte, onde se uniron ás poboacións locais para crear os primeiros núcleos de resistencia**, aproveitando a protección que lle proporcionaban as altas montañas da Cordilleira Cantábrica e dos Pirineos. Dependendo de onde se sitúen, podemos distinguir dous núcleos.

1. O NÚCLEO CANTÁBRICO:

O REINO ASTUR-LEONÉS E O CONDADO DE CASTELA:

O primeiro núcleo de resistencia ante o invasor musulmán naceu na Cordilleira Cantábrica. Alí apareceu un **xefe militar chamado Paio** (cast: Pelayo) que liderou un pequeno exército composto de astures e refuxiados visigodos contra o invasor musulmán. Estes cristiáns conseguiron derrotar ás tropas musulmáns na **batalla de Covadonga (718)**, poñendo fin á expansión musulmán polo oeste peninsular.

Esta vitoria supuxo o nacemento do **Reino de Asturias**, establecéndose a capital en Oviedo. Os sucesores de Paio ampliaron o territorio coa incorporación de Galicia, e negáronse a pagarlle tributos ao emir de Córdoba, conformándose como **reino independente**.

Durante o século IX, o reino continuou a **expansión cara o sur**, ocupando as terras despoboadas ao norte do río Douro. Así, para defender mellor o territorio, **no ano 910 trasladouse a capital á cidade de León** en tempos do rei Garcia I, e o territorio pasou a ser coñecido como **Reino de León**.

O CONDADO DE CASTELA:

A parte oriental do reino era unha **zona de fronteira** moi insegura, por onde se sufrían habitualmente ataques musulmáns. Para evitalo, os reis ástur-leoneses decidiron protexer este flanco construíndo castelos e crearon varios condados. Estes condes casteláns eran vasalos do rei de León pero sen embargo gobernaban os seus territorios con moita autonomía.

Así, a finais do século X, o conde Fernán González **unifica todos os condados e forma o Condado de Castela, o cal se declara independente**.

Cos seus sucesores, o condado de Castela acaba uníndose ao reino de Pamplona. Sen embargo, **en 1035 Fernando I hereda o antigo condado e crea o Reino de Castela**.

2. OS NÚCLEOS PIRENAICOS:

Nos primeiros tempos da conquista, os musulmáns conseguiron atravesar os Pirineos ameazando ao reino franco. Así, a finais do século VIII, Carlomagno fixo retroceder aos musulmáns ao sur dos Pirineos.

Co obxectivo de defender o seu territorio, os carolinxios crearon no ano 795 a **Marca Hispánica**: Este era un territorio fronteirizo, dividido en condados gobernados por vasalos de Carlomagno.

Co paso do tempo, os condados que conformaban, esta “provincia” que ía desde Pamplona ata Barcelona, aspiraron á súa independencia, e nacerán tres novos reinos

1.- O REINO DE PAMPLONA-NAVARRA:

Foi o primeiro dos territorios da Marca Hispánica en independizarse dos carolinxios. O seu nacemento sitúase no **ano 824**, cando a **familia dos Arista** expulsou aos francos e creou o **Reino de Pamplona**.

A partir dese momento, iniciou a súa expansión que chegou ao seu **máximo esplendor en tempos do rei Sancho III, o Maior**, a principios do século XI. Neste reinado incorporáronse as terras ao leste e oeste de Pamplona, é dicir, os condados de Castela e Aragón. Con esta expansión territoriais, o reino de Navarra, se converteu no principal reino cristián do momento.

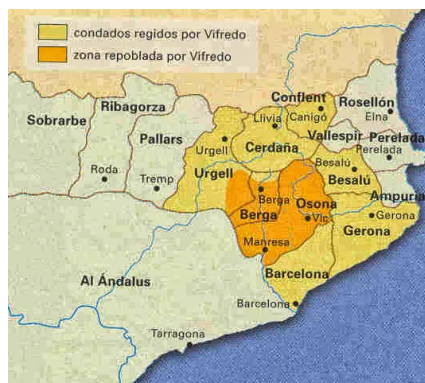
Tras a morte de Sancho III en 1035, o reino dividiuse en entre os seus catro fillos. A partir dese momento, o reino vai sufrir presións dos reis casteláns e aragoneses, que conseguen limitar a expansión navarra cara o sur, como resposta, **os reis navarros alíanse coas dinastías franceses, que lle garantizan a súa independencia.**

2.- O REINO DE ARAGÓN:

No século IX, **o conde Aznar Galíndez declara a independencia do Imperio Carolinxio.** No século X, o condado uníuse ao reino de Pamplona, pero tras a morte de Sancho III, o seu testamento establece que os condados de Aragón quedan para o seu fillo, **Ramiro I**, que se converte no **primeiro rei de Aragón** en 1035. Ademais, o reino ampliou o seu territorio incorporando os condados de Sobrarbe e Ribagorza, que se situaban ao leste do reino. Durante o século XII, en tempos do rei **Alfonso I o Batallador** conséguese a máxima expansión territorial.

3.- OS CONDADOS CATALÁNS:

Nesta parte do marco, o poder franco estivo mais presente. Na segunda metade do século IX, **o conde de Barcelona, Wifredo o Cabeludo, unificou os condados** e conseguiu

converter o seu cargo em hereditario, creando así a Casa de Barcelona, aínda que seguían rendendo vasalaxe aos reis carolinxios.

Este vasalaxe durou ata finais do século X. O conde pediu axuda ao rei para defenderse dos ataques de Almanzor, pero non obtivo ningún apoio. Como resposta, **o conde Borrell II proclamou no ano 988 a independencia dos condados vinculados á Casa de Barcelona**

APARTADO 3: A FORMACIÓN DAS COROAS DE CASTELA E ARAGÓN.

A COROA DE CASTELA:

Despois de separarse do Reino de León, Castela converteuse en reino independente no ano 1035. A partir dese momento, **ambos reinos xuntáronse e separáronse en distintos momentos durante os séculos XI e XII.**

Ao mesmo tempo, dende o século XI ambos reinos aproveitaron a debilidade de Al-Ándalus para expandirse cara o sur e recuperar parte do territorio. Durante este proceso tiveron grandes éxitos militares como a **conquista de Toledo (1085)**, ou a **victoria na batalla das Navas de Tolosa (1212)**, tras a cal conquistaron as cidades do sur peninsular (Córdoba, Sevilla, Cádiz e Murcia) excepto o reino de Granada.

Finalmente **no ano 1230, baixo o reinado de Fernando III, ambos reinos uníronse definitivamente para formar a Coroa de Castela.**

Un momento de crise nestes reinos produciuse no século XII, cando León sofre unha gran perda territorial. Neses tempos Portugal era un condado vasalo, pero o conde **Alfonso Henriquez** acabou declarando a súa independencia e se crea o **Reino de Portugal (1139)**. A partir dese momento, Portugal continúa a súa expansión territorial cara o sur, manténdose independente pese aos intentos dos reis casteláns por recuperar o antigo territorio.

Tras chegar ao extremo sur peninsular, a Coroa de Castela e León freou temporalmente as súas ansias de expansión. Sen embargo, **durante o século XV vanse retomar coas expedicións de conquista das illas Canarias (1483) primeiro, e finalmente coas guerras contra o reino nazarí de Granada (1482-1492)**

A COROA DE ARAGÓN:

A Coroa de Aragón **naceu en 1137 a partir do acordo de matrimonio** entre Petronila, a herdeira de Aragón, e Ramón Berenguer IV, o conde Barcelona. A partir dese momento, **unifícase os condados cataláns e o reino de Aragón**, que pasan a ser gobernado pola mesma persoa, **aínda que na práctica cada territorio mantiña as súas súas propias leis e institucións de goberno**.

A partir dese momento, a nova Coroa gañou forza para continuar a súa expansión territorial. Esta orientouse en **varias direccións**:

- Cara o norte, onde se conquistaron **territorios da costa francesa**.
- Cara o sur, onde se **conquistaron antigos territorios musulmáns como Lleida ou Valencia**, que se incorporou á coroa formando un novo reino en 1238
- Cara o mediterráneo, conquistáronse **as illas de Mallorca en 1231**, incorporada tamén como reino. Dende as illas Baleares continuaron conquistando **territorios polo Mediterráneo**: Sicilia, Malta, sur da península itálica e Atenas.

APARTADO 4: O AVANCE SOBRE AS TERRAS MUSULMANAS.

O avance cristián sobre as terras ocupadas polos musulmáns coñecese co nome de Reconquista. Os que empregan este término defenden que as terras da Península correspóndelles aos cristiáns por considerarse herdeiros do antigo reino visigodo. Este avance pode agruparse en **3 grandes fases**, en función do momento en que se ocupan:

1ª FASE: O avance ata o Val do Douro. Prodúcese durante os séculos IX e X. Esta avance resultou doado polo pouco interese que os musulmáns tiñan sobre este espazo, o que dera lugar inicialmente a unha ampla franxa de terras despoboadas.

2º FASE: A conquista dos vales do Texo e do Ebro. Prodúcese tras a desintegración do califato de Córdoba en pequenos reinos de taifas, incapaces de frear o avance cristián.

3º FASE: A conquista do val do Guadalquivir, as terras de Levante e Baleares.

Representa a última etapa da reconquista. Iníciase coa vitoria na batalla das Navas de Tolosa, que permite a entrada das tropas cristiáns no val do Guadalquivir e a conquista das súas principais cidades (Córdoba, Sevilla).

APARTADO 5: A REPOBOACIÓN DAS TERRAS CONQUISTADAS.

Para fortalecer o control sobre os territorios que se lle arrebatában aos musulmáns era necesario repoboalos; é dicir, trasladar poboación as terras recuperadas para asegurar o seu dominio.

O sistema de repoboación variou ao longo do período, e poden distinguirse **4 fases**:

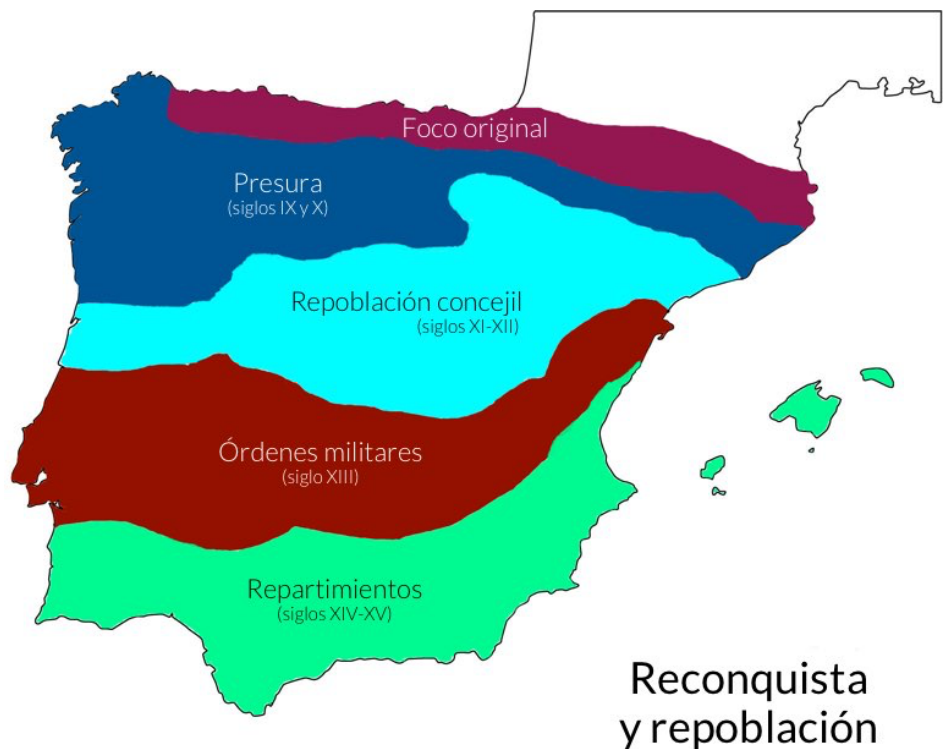
1º FASE: Repoboación por presura >> Foi protagonizada por campesiños libres que se trasladaban de maneira voluntaria para ocupar as terras conquistadas. Unha vez alí agrupábanse en aldeas, creando os primeiros núcleos de poboación. Este sistema de repoboación levouse a cabo sobre todo no val do Douro ou Pirineos e correspóndese cos séculos iniciais da Reconquista (VIII-X)

2º FASE: Repoboación por concellos >> Nesta fase o rei dividiu o territorio en concellos, aos que lle concedía un foro ou carta de poboación para atraer poboadores, que recibían unha casa e terras, dependendo da súa capacidade para facer a guerra. Levouse a cabo nas terras entre o Douro e o Texo, e o val medio do Ebro e correspóndese cos séculos XI-XII.

3º FASE: Repoboación polas órdenes militares

>> Nesta fase o rei cedoulles grandes latifundios ás órdenes militares a cambio de defender eses territorios e fomentar o seu poboamento. Practicouse nas terras entre o Texo e o norte andaluz, e no interior de Levante, e prodúcese na 1º metade do século XIII.

4º FASE: Repoboación por repartimento >> Representa a última fase e nela as terras repartíronse entre os participantes na conquista: aos nobres se lle cederon grandes extensións, e a xente do común pequenos lotes de terra. Empregouse no val de Guadalquivir e costa levantina, durante os séculos XIV e XV.

APARTADO 6: AS COROAS DE CASTELA E DE ARAGÓN.

A COROA DE CASTELA:

A Coroa de Castela foi o mais grande dos territorios peninsulares. Estaba **formada por numerosos antigos reinos** que se agruparan baixo o mesmo poder: algúns destes reinos históricos eran o Reino de Galicia, o reino Astur, o reino de León, o reino de Castela, o reino de Sevilla...

O que caracteriza ao goberno deste territorio era que **todos os territorios que formaban a Coroa de Castela tiñan as mesmas leis e as mesmas institucións de goberno**. O rei exercía todo o poder e tiña a capacidade de declarar a guerra ou establecer as leis que considerase sen que ninguén lle puxese límites.

A administración territorial levouse a cabo a través dos concellos municipais. Aquí, os reis da Coroa de Castela nomeaban a os correxidores, un cargo de goberno que representaba e defendía os intereses das cidades nas cidades.

Respecto da economía, a agricultura baseábase no cultivo da trilogía mediterránea (cereais, vide, oliveira). Sen embargo, debido ao clima extremo no interior peninsular e á pouca poboación, **a actividade económica principal foi a gandería ovina**. A cría de ovellas da raza meriña proporcionaba un lá de gran calidade, que se exportaba a Europa a través dos portos atlánticos, proporcionando grandes ingresos á Coroa.

Os rabaños de ovellas practicaban a **trashumancia** percorrendo a península a través das cañadas (camiños que unían os pastos do norte e do sur peninsular). Este negocio da lá, estaban en mans dos nobres e as órdenes militares, que en 1273 crearon o **Honrado Concejo da Mesta**, unha asociación enfocada a defender e protexer os seus intereses. A “mesta” obtivo moitos privilexios como a liberdade do gando para pacer en calquera terra, o dereito de paso a través das cañadas..., converténdose nunha asociación moi poderosa.

A crise da baixa Idade Media na Coroa de Castela notouse na expansión da Peste e as malas colleitas que provocaron un descenso de poboación. As consecuencias sociais destes problemas foron a persecución contra os xudeus e as revoltas campesiñas fronte aos nobres que pretendían aumentar os impostos: un exemplo destas revoltas foi o **levantamento irmandiño en Galicia**, onde o campesiñado se rebelou e asaltou os castelos dos señores feudais.

Cidades sede de consulados do mar no momento de máxima expansión

EXTRA: A GALICIA MEDIEVAL.

O territorio galego presenta, en liñas xerais, as mesmas características que definen á Europa occidental; é dicir, o desenvolvemento do feudalismo como sistema político, económico e social.

OS PERIGOS EXTERIORES:

No que se refire á invasión musulmana, a súa presenza no territorio galego foi **moi escasa**, limitándose unicamente a razzias de saqueo. De todas estas expedicións de saqueo, a mais importante foi a levada a cabo por **Almanzor no ano 997 contra Santiago de Compostela**, na que, segundo as crónicas, o xeneral musulmán levou como símbolo do seu triunfo as campás da igrexa derruída.

Durante os séculos IX e X, as costas galegas tamén sufriron os **ataques por vía marítima dos viquingos** (normandos). As crónicas medievais recollen ataques contra pobos situados na costa, pero tamén contra poboacións importantes como Lugo ou Santiago. Precisamente, para evitalo os bispos de Santiago levantaron fortalezas, como a das Torres do Oeste en Catoira, co fin de impedir o avance viquingo pola ría de Arousa.

O REINO DE GALICIA:

Politicamente, o territorio galego foi **incorporado ao reino astur** dende época moi temprana. A medida que se avanzaba cara o sur, tamén se foi definindo claramente o espazo por onde se extendía, o cal se diferenciaba de Asturias e León.

Así **tras a morte de Alfonso III en 910, creouse por primeira vez o Reino de Galicia**, para ser cedido en herdanza ao seu fillo Ordoño II. Durante estes tempos **foi reino independente en breves períodos**, como resultado dos repartos de herencia que facían os reis astur-leoneses.

Posteriormente, **nas terras situadas ao sur do Miño creouse o condado Portucalense**; que, de mans de Afonso Henriques, acabará por rebelarse contra o rei de Castela para proclamarse rei de Portugal no ano 1143.

OS SEÑORES DE GALICIA >> Dende a súa integración no reino astur-leonés, **a propiedade da terra e o dominio da sociedade foi acaparada por dous tipos de señores:** os nobres e os eclesiásticos.

- **Os nobres**, donos dos señoríos laicos, presentan unha evolución segundo a época da reconquista:
  - Nun primeiro momento, os nobres mais poderosos procedían de familias galegas como a de Traba, e foron os encargados de defender o territorio dos ataques musulmáns e normandos.
  - Nos últimos séculos da Idade media, a vella nobreza local foi desprazada por outras familias, que se gañaron a confianza do rei Henrique de Trastámara, como pago ao apoio que lle deran durante a guerra civil que o enfrontou a Pedro I. As novas familias de nobres foron chamadas a “nobreza dos cabaleiros”, e dentro delas destacan **os Andrade, os Lemos ou os Soutomaior**.
- **Os señores eclesiásticos**, pertencentes á Igrexa, foron os señores mais poderosos no territorio galego, polo extensión de terras e cantidade de rendas que percibían. Dentro destes **señoríos** estaban os **dirixidos polos grandes mosteiros** (Monfero, Sobrado, Meira...) ou **polos bispos das cinco sedes episcopais** (Tui, Lugo, Ourense, Mondoñedo e Santiago)

A ERA COMPOSTELÁ.

No ano 813, durante o reinado de Afonso II, descubriuse en Galicia **unha tumba que, segundo a tradición, conservaba os restos do apóstolo Santiago**. Case inmediatamente, comezou a rendérselle culto, e serviu para aumentar o ánimo de loita contra os musulmáns.

Ao redor da tumba foi medrando unha cidade, Santiago de Compostela, que se beneficiou do descubrimento. A cidade organizouse como un señorío eclesiástico gobernado polo seu bispo. Entre todos os bispos, o mais destacado foi **Diego Xelmírez** (1068-1140, aprox.): baixo o seu goberno organizáronse as peregrinacións, avanzouse na construción da catedral, redactáronse normas para os gremios, e incluso, se chegou a acuñar moeda propia e intervir nas loitas políticas entre os reis castelás; pero, de entre todos os logros conseguidos por Xelmírez, o mais destacado foi **conseguir que o Papa concedese a Santiago en 1122 o privilexio do Ano Santo**, gracias ao cal se converteu nunha das principais cidades de peregrinación.

Desde entón, organizáronse peregrinacións que percorrían Europa co obxectivo de chegar a Compostela por un itinerario coñecido como Ruta Xacobeá. A peregrinación favoreceu o desenvolvemento da artesanía e o comercio co fin de atender as necesidades dos peregrinos, impulsou o crecemento de cidades e a construción de pontes, hospitais, mosteiros ou igrexas... **O camiño funcionou como unha vía de intercambio cultural que uniu o norte e o sur de Europa.**

AS CRISES POLÍTICAS E SOCIAIS.

Nos séculos finais da Idade Media, como sucedeu no resto de Europa, Galicia sufriu os efectos da peste, as guerras nobiliarias por acceder ao trono e as revoltas sociais. Un caso especialmente relevante foi a **revolta dos irmandiños**, nos que por vez primeira labregos e habitantes das vilas se enfrontan aos señores feudais para evitar a violencia e os abusos cos que os señores exixían o pago dos seus tributos:

- O primeiro episodio importante deste conflito foi en 1431 cando as xentes das terras de Betanzos e Pontedeume, dirixidos por Roi Xordo, formaron unha **irmandade (asociación de axuda mutua)** e intentan asaltar as fortalezas dos Andrade, aínda que o revolta acaba fracasando.
- Entre 1467-69 tivo lugar **a gran guerra irmandiña**. Creouse unha gran irmandade composta por uns 80.000 membros, dirixidos pola baixa nobreza (Alonso de Lanzós, Pedro de Lemos...) que chegou a **destruír mais de 150 fortalezas**, obrigando a fuxir ao arcebispo de Santiago e aos principais nobres. Así, parece que os irmandiños conseguen impoñer as súas demandas, como a eliminación dos abusos, defensa das liberdades urbanas... Sen embargo, **os nobres reorganizáronse, e dirixidos por Pedro Álvarez de Soutomaior, iniciaron desde Portugal unha campaña militar que lles permitiu recuperar os seus territorios e someter aos irmandiños.**